

svjetlu Novoga zavjeta Stari zavjet neće očitovati kao dijalektička suprotnost Novoga zavjeta ni kao *praeparatio evangelii* već kao svjedočanstvo evanđelja, kao dokument izabranja Izraela i njegove povijesti s Bogom, u kojoj i kršćanstvo ima svoje korijene (Rim 11,18), kao povelja nade u konačno spasenje za Židove i pogane ... S druge strane, u svjetlu Staroga zavjeta događaj spasenja u Kristu očituje se kao vrhunac Božje milosne samoobjave u povijesti spasenja Izraela i pogana, kao neočekivana realizacija njegova plana spasenja što nadilazi sve granice« (str. 396s). A to je dovoljan razlog da kršćani Stari zavjet, koji je postao prvi dio njihove Biblije, nikada ne posvoje već da ga čitaju zajedno sa Židovima kojima je bio i ostao njihova jedina Biblija, uvijek svjesni napetosti koje nužno proizlaze iz povezanosti Staroga i Novoga zavjeta, koje

je moguće izdržati kao što i Stari i Novi zavjet podnose napetosti koje vladaju među njihovim spisima.

Svojom je knjigom Thomas Söding dao vrijedan doprinos profiliranju teološke egzegeze nasuprot čisto filološkoj kritičkoj znanosti, samim time i teologiji biblijskoga kanona. To je istodobno i doprinos boljem međusobnom razumijevanju egzegeze i drugih teoloških disciplina koje se uvelike oslanjaju na Bibliju, poglavito fundamentalne teologije i dogmatike. Treba također reći da će od ove knjige veliku korist imati i međureligijski dijalog, a ponajviše dijalog između kršćana i Židova. Sve su to razlozi zbog kojih bi ovu knjigu bilo dobro prevesti i na hrvatski jezik kako bi postala dostupna što širem krugu čitatelja.

Ivan Dugandžić

**Iris TIĆAC, *Personalistička etika Karola Wojtyle*,
Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2008.**

Što čini podlogu misli i djela pape Ivana Pavla II.? Opsežan opus njegovih tekstova za vrijeme dugoga pontifikata, precizna teoretska, filozofsko-teološka, polazišta njegove misli, ali i osebnost njegova pristupa rješavanju nekih temeljnih problema i dilema modernoga čovjeka i društva, sve to očito mora imati svoje korijene u jednoj preciznoj antropološkoj opciji, ali i u jednom preciznom filozofskom pristu-

pu koji filozofiju shvaća kao »službenu« teologije. Dalo se naslutiti da svo to bogatstvo njegove misli i djelovanja ima svoje korijene koji sežu u život i djelovanje Karola Wojtyle dok još nije postao papa. Autorica svojom knjigom zahvaća u ove korijene njegove misli, u antropološko-filozofske temelje na kojima kasniji papa gradi svoj opus i gdje se inspirira u svom djelovanju.

Pozitivno je što autorica ne pokušava sagledati ispravnost i utemeljenost stavova Karola Wojtyle na temelju njegovih kasnijih tekstova, nakon što je postao papa. U znanstvenom smislu je to izuzetno pošten pristup. U suprotnom, mogla bi stradati objektivnost pristupa analizi njegova djela. Naime, autorica izbjegava napast da filozofsko-antropološke stavove Karola Wojtyle brani ili opravdava »a posteriori«, na temelju autoriteta kakvo ga ima papa. Ovakav metodološki pristup autorice daje jasno do znanja da je jedini autoritet na koji se računa u ovim antropološko-etičkim stavovima, načelima i kriterijima autoritet logike razuma, naravno, prosvijetljenoga vjerom. To je važno naglasiti jer je u sličnim situacijama lako podlegnuti napasti »prebrzog« prizivanja vjere i objave, ili nekog drugog službenog autoriteta, s ciljem potkrijepljenja nećijih stavova.

Posebnu pozornost zaslužuje stil pisanja autorice. To je stil dijaloziranja s čitateljem. Drugim riječima, autorica postavlja pitanja koja sebi postavlja i sam čitatelj. Čitajući ovaj tekst, čitatelju se postavljaju pitanja, pogotovo ukoliko nije toliko vješt u filozofskoj tematici i terminologiji, ali ga autorica konstantno prati postavljajući sebi ta ista pitanja i dajući odgovore. Tako čitanje postaje zanimljivije. Gotovo se matematičkom točnošću postavljaju pitanja, daju odgovori, i tako čitatelj, gotovo nesvjesno, dolazi do sve dubljeg shvaćanja problematike. I onaj tko nije vješt u tematici i terminologiji, postupno biva uveden u shvaćanje pro-

blematike. Ovo je važno naglasiti jer se radi o filozofu koji je kasnije svoju riječ upućivao milijunima ljudi, njegova se poruka nadahnjivala na ovim filozofsko-antropološkim pretpostavkama te je, stoga, dobro da ne samo stručnjak nego i svaki čovjek može shvatiti ove filozofsko-antropološke temelje njegove misli i riječi.

Knjiga je namijenjena ne samo filozofima nego postavlja izazove s kojima se suočava svaki etičar. Naime, filozofsko-antropološka polazišta imaju namjeru, koliko je to moguće, racionalno osmisлити jednu kršćansku etiku, pogotovo imajući u vidu potrebu da se takva etika konstantno sučeljava s drukčijim etičkim pristupima. Sama impostacija knjige, koja je, doduše, dirigirana načinom razmišljanja Karola Wojtyle, ocrta metodologiju kakvu treba slijediti etičko promišljanje. »*Persona est afirmanda propter se ipsam et propter dignitatem suam*«, što čini temelj personalističke etike Karola Wojtyle, istodobno ocrta metodologiju koju bi trebao slijediti svaki kršćanski etičar. Svako etičko i moralno-teološko razmišljanje valja započeti izlaganjem kršćanske antropologije. Ona je *Sitz im Leben* daljnjeg razmišljanja. O tome ovise kasnija konkretna pitanja s kojima se moralni teolog suočava. Ovakav metodološki pristup, koji ide od antropologije prema etici, ne samo što je jedini ispravan nego je i ključ prema kojemu se kršćanska etika suočava s drugim etikama. Naime, u tom sučeljavanju nije u pitanju konsenzus oko toga kako valja činiti dobro nego je u pitanju

konceptija subjekta koji čini dobro. O tome ovisi do koje će se granice jedna etika zauzimati za čovjeka i za neke vrijednosti. Ako osobu shvaćamo sukladno načelima kršćanske antropologije, drukčije ćemo pristupiti očuvanju nekih vrijednosti nego ako čovjeka shvaćamo isključivo kao »animal rationale«. Zato ne samo da je metodologija kojom razmišlja Wojtyła jedina ispravna nego je to jedina ispravna metodologija etičkog promišljanja, te je logično da ju usvaja i zastupa autorica ove knjige. Autorica stoga, ispravno, smješta misao Karola Wojtyły u kontekst njegova života te upoznaje čitatelje s razlozima zašto se Wojtyła tako odlučno suočio s temeljnim problemom etike, a to je ono antropološko pitanje: Tko je zapravo čovjek kao subjekt moralnog djelovanja? Ako je istina da su »*sva njegova djela nastajala kao odgovor na pitanja koja je nametao život, posebice kao odgovor na egzistencijalne životne situacije u kojima je ugrožen čovjek i njegovo dostojanstvo*« (str. 13), onda je njegovo djelo uopće putokaz razmišljanja današnje teologije i filozofije uopće. Čisto kabinetska razmišljanja uvijek će biti sterilna.

Ovakav egzistencijalni pristup Wojtyły pitanju o tome tko je čovjek omogućuje mu sagledati gdje se nalazi istinski korijen perverzности svih totalitarizama. Mi smo u napasti osuđivati ih samo na temelju posljedica koje su ih slijedile. No važnije je uočiti ono zašto su nanijeli toliko zla. Temelj je u »antropološkoj zabludi«, u činjenici da nisu priznavali mogućnost postojanja transcen-

dentalne i objektivne istine pa, sukladno tome, nisu mogli zastupati neku trajnu, općevažeću i za sve obvezujuću ljestvicu vrijednosti. Vrijednosti su vrijedile dok je to odgovaralo trenutnoj čovjekovoj volji i moći. »Detronizacija istine« činjenica je s kojom se svakodnevno susrećemo, kako u svakodnevnom komuniciranju na ulici tako i u filozofskim razmišljanjima.

Ako je problem modernog svijeta problem ili konceptija čovjeka, onda će misao filozofa Karola Wojtyły biti nezao bilazan udžbenik za svakoga tko se ovim problemom bude bavio. Jer sve što Karol Wojtyła misli i piše svodi se na problem racionalnoga utemeljenja kršćanske koncepcije ljudske osobe. Koliko je važno ispravno poimanje uloge ljudskoga »ratio« u stvaranju kršćanske etike razvidno je iz nedavnih polemika koje su popratile govor sadašnjega pape Benedikta XVI. u Regensburgu. Postalo je jasno da ispravno poimanje odnosa između vjere i razuma postaje kamen spoticanja u sučeljavanju kršćanske etike s etikama koje svoju podlogu imaju u drugim vjerskim svjetonazorima.

Možemo reći da se u njegovoj filozofiji nazire borba protiv onoga što će kasnije postati misao vodilja njegova pisanja i djelovanja, a to je moderna »antropološka zabluda«, koja u suštini znači svođenje čovjeka na »nešto«, umjesto da ga se gleda kao na »nekoga« tko zaslužuje pozornost jednostavno stoga jer je čovjek, a ne iz bilo kakvih drugih utilitarističkih ili pragmatičnih razloga. To čini okosnicu analize u ovoj knjizi i

već samo ta tvrdnja ukazuje na to da se radi o značajnom i originalnom doprinosu antropološkom promišljanju u nas. Naime, mi smo bili naučeni, tijekom dugog pontifikata, gledati na papu Karola Wojtylu kao na praktičnog čovjeka, punog razumijevanja za probleme maloga čovjeka. Time je osvojio simpatije svih, bez obzira na vjersku ili svjetonazorsku pripadnost. No mnogi od nas nisu znali ili vodili računa o tome da se taj njegov angažman svodi na njegov prijašnji rad, na njegovo prijašnje promišljanje o tome tko je zapravo čovjek. Svatko tko odsada bude radio ili pisao o djelima pape Ivana Pavla II., morat će posegnuti za onim što je temelj njegova papinskoga djelovanja i učenja, a to su upravo ove filozofsko-antropološko-etičke pretpostavke koje proizlaze iz filozofije Karola Wojtyle.

Transcendencija osobe, što predstavlja temelj antropologije Karola Wojtyle, a najjasnije se iščitava iz onoga što je učinio Maksimilijan Kolbe (str. 17), ukazuje na to da etika i moralnost koja se svodi na poštivanje norme ne samo da nije dovoljna nego nije ni kršćanska. Kolbe ne bi nikada bio to učinio da je slušao samo normu. Nijedna etička ili moralna norma neće narediti da netko žrtvuje život za drugoga. Prema tome, očito je da Wojtylina antropologija ne samo što služi etici nego ju i nadilazi. Ona omogućava čovjeku činiti i ono na što u moralnom smislu riječi ne bi bio obvezatan. Ona je sušta suprotnost moralnom minimalizmu i u tom smislu izuzetno moderna i aktualna. Dobro je da je autorica osvije-

tlila ovaj pojam, jer svaki etičar i moralist zapada u »krizu« kada se suoči s činima poput onoga koji je učinio Kolbe.

Personalistička antropologija, koja svoje ishodište ima u iskustvu i istodobno je otvorena metafizici, tj. put od fenomenologije prema metafizici, koji slijedi Wojtyla, nama se danas možda čini normalnim putem u etičkom promišljanju ... No valjalo ga je jasno ocrtati i prikazati kao put kršćanske etike. Wojtyla tako, u traganju za definicijom osobe, stvara tzv. »transfenomenologiju« kao »formu sinteze fenomenologije i metafizike«: ona treba omogućiti razumijevanje »tko je u stvari subjekt iskustva« (str. 41). Ovaj spoj omogućava jednu integralnu viziju čovjeka, tj. znači da čovjeka moramo promatrati kroz »pojavnne oblike koji nam u iskustvu ukazuju na čitavog čovjeka kao bivstvjućeg i djelujućeg« (str. 46). To je zacijelo preludij onoga što *Gaudium et spes* naglašava: gledati na čovjeka u njegovu integralnom pozivu. Personalistički pristup omogućava nam ne samo spoznati kako je čovjek subjekt svog djelovanja nego i iz njegova djelovanja shvatiti tko je i kakav je on subjekt. Ono što čovjek čini nije samo »persona in actu« nego je to »actus personae« (str. 48). To je razlikovanje ključan pojam u antropologiji Karola Wojtyle te ima dalekosežno značenje za svakog etičara.

Naime, nas danas zanima čovjek kakvoga susrećemo na ulicama, realan čovjek, čovjek kojega nam nudi jedna fenomenologija, objektivna i realna. To će, uostalom, biti i metodologija koju slijedi

kasnije *Veritatis splendor*: »Naučavanje koje odjeljuje moralni čin od tjelesnih dimenzija njegova vršenja suprotno je učenjima Svetoga pisma i Tradicije« (br. 73). Takav je čovjek subjekt moralnog djelovanja. Za takvoga čovjeka nastojimo stvoriti okvire etičko-moralnoga djelovanja. Norma mora voditi prema sreći čovjeka, inače etika postaje formalizam. A to je najteži zadatak. Lakše je stvarati etičke okvire za čovjeka »kakav bi on trebao biti« i samo za takvoga čovjeka. Teško je stvoriti okvire jedne etike za stvarnoga čovjeka koju će on moći ostvariti. Ako pred očima imamo realnoga čovjeka, kakvoga ima Karol Wojtyła, moramo etiku shvatiti i kao dinamičan proces, i kao postupnost, i kao pedagogiju, i kao interdisciplinarnu znanost koja koristi spoznaje fenomenologije i psihologije. Takva etika mora današnjem čovjeku »biti moguća«. Znači li to relativiziranje nekih ideala? Možda. No samo ćemo tako, na temelju ovih Wojtylinih filozofsko-antropoloških pretpostavki, shvatiti neke povijesne poteze pape Ivana Pavla II. koji su možda skandalizirali katolički svijet, kao što su zahtjev za praštanjem, susreti s predstavnicima drugih vjeroispovijesti, hrabrost u istupima u obrani nekih vrijednosti itd. Kršćanstvo mora biti »moguće živjeti«, njegovi ideali moraju biti »realno ostvarivi« jer su usmjereni na realnog čovjeka.

Te pretpostavke njegove misli postaju razvidne i kada kasnije tvrdi kako sve norme na planu bračnog morala proizlaze iz ljubavi. Jer realno stanje da-

našnjeg čovjeka ukazuje na to da brak i prokreacija više ne počivaju na nekim utilitarističkim kriterijima nego sve više ovise o ljubavi dvoje partnera. I ne samo to. Ova tvrdnja može izgledati kao uvod u relativizam (»glavno je da se volimo«), ukoliko nema u vidu ono što Karol Wojtyła govori o ljubavi i odgovornosti (str. 147). Ljubav je odgovor na vrijednost osobe, druge osobe, ali osobe kao takve, bez onoga »ukoliko« ili »ako« ... Autorica tvrdi: »Razumije li se ljubav kao vrijednosni odgovor, onda nije moguće drugoga svesti na sredstvo za zadovoljavanje vlastitih potreba, pa makar se radilo o plemenitoj težnji za vlastitim usavršavanjem« (str. 149).

Upravo je poimanje ljubavi ključno za nadilaženja moralnog minimalizma. To će kasniji papa potvrditi u *Veritatis splendor*: »Zapovijed ljubavi prema Bogu i bližnjemu nema u svojoj pozitivnoj dinamici nikakve gornje granice (pozitivna formulacija), ali ima donju granicu i spuštanje ispod nje znači kršenje zapovijedi« (br. 78). Svaka etika mora računati s tim mogućim »viškom« koji nadilazi normu. Zato kršćanska etika, koja ozbiljno uzima u obzir tu mogućnost, može dati dodatnu motivaciju za činjenje dobra u smislu nadilaženja bilo kakvog moralnog ili etičkog minimalizma, što je rak-rana moralnosti modernog čovjeka. Jasno, pretpostavka je svega da ljubav shvaćamo kao »čin«, a ne samo kao emotivni doživljaj (str. 150), što Karol Wojtyła u svojoj personalističkoj etici čini. Čitavo se učenje Ivana Pavla II. u *Familiaris consortio*, i općenito na planu obiteljske i bračne etike, svodi na

shvaćanje ljubavi kao jednog istinskog moralnog čina. Jedino tako ljubav može biti istinski nosilac i motivacija čovjeka u izvršavanju normi na planu življenja ljubavi i prokreacije. Istinska je ljubav ono što postoji između dvije osobe, a ne samo ono što postoji u jednoj i u drugoj. Jedino tako ljubav postaje etički relevantna, tj. sposobna čovjeka motivirati da ljubi na čovjeka dostojan način. Tako se odgovorno roditeljstvo u nauku pape Wojtyła da svesti na izričaj kako odluka o tome prokreirati li i kada mora biti istinski *actus humanus*, moralni čin, štoviše, mora biti »*actus personae*«. Ako ostane samo *actus hominis*, bez obzira bila ona prokreativna ili ne, ostaje moralno neutralna.

No on će isto tako biti svjestan, jer mu fenomenologija realnog stanja čovjeka i svijeta to nalaže, da etika mora biti i preventivna. Ona se ne može uvijek samo prilagođavati. Neke pojave u modernom svijetu, kao što su kloniranje ili genetika, nalažu da se jasnije izrekne što je to etičko dobro. Može li ono biti relativizirano u korist konkretnih pragmatičnih ciljeva? Naime, »istinsko 'izvršenje' (ostvarenje) osobe ne odvija se toliko izvršenjem samog čina nego ćudorednom dobrotom tog čina«. Nije, dakle, dobro samo ono što čovjek misli da je dobro. I sama radnja, i sam čin mora biti dobar. A dobrotu tog čina ne ovisi samo o onome što čovjek misli nego posjeduje i neku »ontološku« dobrotu ili zloću. »Manjak objektivnog moralnog poretka«, što Karol Wojtyła zamjera Aristotelu (str. 126), uočavamo i danas kao problem. Ako je

»dobar čovjek« samo »čovjek sredine« ili »razborit čovjek«, kao što Aristotel naglašava, ne znači li to da razum postaje subjekt i objekt norme? »Subjektiviranje moralnog dobra«, gdje čovjek predstavlja jedinu i konačnu mjeru samoga sebe, što Karol Wojtyła zamjera Aristotelovoj etici, isti je problem s kojim se suočava moderna etika. Takva bi etika bila moguća kada bi ljudi bili anđeli, a ne bića podložna pogreškama.

Moj čin, ono što činim, ključ je razumijevanja i vrjednovanja mene samoga (str. 93). Ova misao Karola Wojtyła ima dalekosežne posljedice na planu vrjednovanja čovjekova moralnog djelovanja. Nije najbitnije je li moje djelovanje dobro ovisno o tome kakve će posljedice iz toga nastati nego je ono prvenstveno dobro ukoliko doprinosi ostvarenju mene kao osobe, doprinosi osmišljavanju mogega života, čini mene sretnim. To će kasnije potvrditi i *Veritatis splendor*: »*Moralna prosudba proizlazi iz prosudbe da li čovjek, kada nešto čini, smatra kako time ostvaruje sebe kao osobu, ali i iz prosudbe konkretnih načina ponašanja 'u njima samima'*. Temeljno opredjeljenje čovjeka uvijek se izražava putem konkretnih čina ili ponašanja« (br. 65).

Uzeti u ruke i čitati ovu knjigu znači htjeti uroniti u korijene razmišljanja i pisanja pape Ivana Pavla II. S obzirom da su njegov lik i djelo, zbog popularnosti njegove osobe i simpatija koje je ubrao u čitavom svijetu, često bivali popraćeni površnim pristupima, u kojima je folklor igrao zamjetnu ulogu, vrijeme je da otkrijemo Karola Wojtyła znanstve-

nika, koji čovjeku pristupa ne samo kao vjernik nego i kao suptilni racionalni mislilac. Dok mu se kao teologu i papi može oponirati svojom nevjeroj, njegovim dubokim racionalnim promišljanjima nitko ne može istinski oponirati jer bi to

donekle značilo nijekati snagu logičnog razmišljanja.

Valja odati priznanje autorici ove knjige za njezin pionirski pothvat, koji će biti odskočna daska sličnim promišljanjima o velikom papi Ivanu Pavlu II.

Josip Grbac